

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У СУЧАСНИЙ ПЕРІОД

Руслан Леонтійович СТЕПАНЮК,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики, судової
експертології та домедичної підготовки
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
провідний фахівець з організації наукової
роботи Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного
центру МВС України
<https://orcid.org/0000-0002-8201-4013>*

Під час війни перед правоохоронною практикою в Україні постали нові виклики, пов'язані з необхідністю виявлення, розкриття та розслідування воєнних злочинів, учинених під час російської агресії, особливо на тимчасово окупованих територіях та в регіонах, де ведуться активні бойові дії. Вони значно відрізняються від подібних проблем, які існували раніше (з 2014 року). Зараз бойові дії ведуться з надзвичайно високою інтенсивністю. Тривають обстріли цивільної інфраструктури. На тимчасово окупованих територіях агресор встановлює жорсткий репресивний режим і чинить терор проти мирного населення. Після деокупації територій виявлено випадки масових убивств, тортур, зґвалтувань та інших особливо тяжких злочинів, розслідування яких ускладнюється багатьма чинниками, серед яких втрата часу від моменту вчинення кримінальних правопорушень, складність притягнення до відповідальності військовослужбовців і найманців, які переховуються на непідконтрольній території, величезна кількість злочинів, учинених в короткий період, значна кількість людських жертв і руйнувань тощо. Наявних сил і засобів у правоохоронців не завжди вистачає, а необхідність працювати в екстремальних умовах призводить до їх морального та фізичного виснаження, що не сприяє якості розслідування. Відповідно перед криміналістичною наукою постають завдання щодо розроблення дієвих рекомендацій, спрямованих на покращення стану розслідування воєнних злочинів, учинених на території України під час російської агресії.

Одним із вагомих аспектів, що забезпечує якість досудового розслідування та успіх судового розгляду кримінальних справ, є використання спеціальних знань, зокрема у формі залучення спеціалістів і експертів. Чим складнішим є вчинений злочин, тим більші потреби у спеціальних знаннях у ході розслідування, тим важливіші результати їх використання для процесу доказування. Тому розглянемо деякі проблемні питання техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування воєнних злочинів, учинених на тимчасово окупованих територіях України.

Так, значно збільшились потреби використання спеціальних знань у галузі криміналістичної вибухотехніки та судової балістики. Чисельні ракетні, авіаційні й артилеристські обстріли цивільної інфраструктури призводять до утворення значної кількості слідів, а отже, і об'єктів для експертного дослідження. Крім того, очевидно, що в майбутніх судових процесах проти винних у таких обстрілах осіб, промахи слідства щодо огляду місць події або прогалини в експертних висновках будуть використовуватись стороною захисту для ухилення від кримінальної відповідальності. Тому важливо належним чином організувати призначення та проведення судових експертиз, уникаючи "розпорошування" сил і засобів на дослідження другорядних об'єктів чи обставин. Зараз вже спостерігається тенденція щодо призначення експертизи щодо кожного виявленого снаряду (його частин), що призводить до перевантаження експертних установ і окремих експертів і значного збільшення термінів проведення експертиз. Тому варто визначити пріоритетність судових вибухотехнічних експертиз, надаючи їм першочерговий характер у тих кримінальних провадженнях, де внаслідок обстрілу було заповдіано людські жертви. Наступним пріоритетом є справи щодо значних матеріальних збитків, а вже потім інші. Також слідчому доцільно виважено ставитись до кількості призначених експертиз і формулювання запитань експертові, виходячи з наявних об'єктів дослідження і завдань розслідування.

Відчутні результати у встановленні особистості підозрюваних у вчиненні воєнних злочинів демонструють технології OSINT для пошуку фотозображень осіб в мережі Інтернет. Але при цьому варто відзначити, що ідентифікація за фотознімками здійснюється експертним шляхом. Автоматизовані інструменти (комп'ютерні програми) пошуку лише вказують на ймовірний збіг ознак зовнішності. Тому взаємодія оперативних працівників, технічних фахівців, слідчих і прокурорів з судовими експертами-фототехніками на стадії обробки орієнтуючої інформації може допомогти уникнути помилок, якісніше підібрати матеріал для майбутніх експертних досліджень і в цілому сприятиме підвищенню ефективності відповідного інструментарію.

Надзвичайної актуальності у зв'язку з розслідуванням воєнних злочинів набувають технології криміналістичного дослідження ДНК. Особливо це стосується встановлення особистості невпізнаних трупів та їх частин. В умовах війни ці завдання є значно складнішими, порівняно з мирним часом. Тисячі жертв, спотворення трупів внаслідок руйнівної дії боєприпасів, високих температур, природних процесів тощо вимагає вироблення особливих підходів до застосування методів ДНК-аналізу. Водночас ці методи часто є єдино можливими для вирішення відповідних завдань.

З практики ідентифікації жертв війн та інших масштабних катастроф відомо, що відповідну діяльність необхідно здійснювати системно, із залученням значної кількості сил і засобів та з урахуванням специфіки поставлених завдань. Потрібно грамотно відбирати біологічні зразки від трупів, з'ясовувати наявність вільних біологічних зразків ідентифікованих

осіб, системно визначати родичів осіб, які зникли безвісти, та відбирати зразки ДНК у них, застосовувати техніки швидкого ДНК-тестування і мобільні ДНК-лабораторії, активно використовувати можливості автоматизованого обліку геномної інформації людини і т.д. Слідчі та прокурори мають бути обізнані з сучасними можливостями криміналістичного ДНК-аналізу та вимогами до біологічного матеріалу, необхідного для ідентифікації невідомого трупа. В цілому ж вирішенню завдань з ідентифікації загиблих внаслідок війни осіб за ДНК значно сприяло б формування ДНК-обліку військовослужбовців. Також важливо у повному обсязі забезпечувати вітчизняні лабораторії судової генетики необхідним обладнанням і реактивами. Варто користуватись допомогою провідних іноземних лабораторій і фахівців.

У підсумку зазначимо, що в нинішніх умовах підвищення якості техніко-криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів сприятиме забезпеченню виконання завдань кримінального провадження щодо швидкого, повного та неупередженого розслідування воєнних злочинів з тим, щоби кожний, хто їх вчинив, був притягнутий до відповідальності.